
TÜRK DİLİNİN TAMLAMA SİSTEMİ

Yrd.Doç.Dr.Altan AKDAĞ
D.E.Ü.Buca Eğitim Fakültesi
Buca Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı

ÖZET

Türk Dilinin sözdizimi çalışmaları, sanıldığı kadar kolay değildir. Araştırmacı, araştırmasının her safhasında, yanlış görüntüler, aldatıcı benzerlikler ve geleneksel terminolojinin imaları ile anlaşılan anlamdan, başka anlamlara ulaşabilir. Burada sunulan görüşler, uzun yıllar Türk Dili Gramerindeki problemlere ve pekçok yaşanmış gözlemlere dayanmaktadır.

SUMMARY

The study of Turkish syntax is far from easy. At each step the investigator is liable to be misled by appearances, false analogies, and the implications of inherited terminology. The views expressed here are the result of many years' work on Turkish grammatical problems, and they are based upon a large number of observed facts.

ANAHTAR KELİMELEER: Simple qualification (Basit Tamlama), Series qualification (Zincirleme Tamlama), Multiple qualification (Genişletilmiş Tamlama)

GİRİŞ

Yazı dili, doğruluğun ölçüsüdür ve buna karşılık, konuşma dili, yazı dilinin alışkanlıklarına ve geleneklerine uyma derecesi ile bağdaştırılır. Doğru sözdizimi, doğru yazı dilinin sözdizimidir. Yazı dilindeki bu yoğunlaşma, Türk Dilinin

sözdizimi çalışmaları üzerinde çok önemli bir etki yaratmıştır. Modern Türk nesri dilin temel yapısal prensiplerinin en aşırı noktalara kadar kullanıldığı ve diğer faktörlerin gözardı edildiği özel bir gelişim göstermektedir. Bunun en tipik örneği, atalarımızdan bize yansıyan, geleneksel Türkçe sözdizimidir. Onlara göre, sözdizimi, resmi yazı dili gramerinin bir devamıydı. Kelimelerin şekil yönünden analizleri ile, ismin halleri, fiil kipleri ve zamanlar arasındaki farklılıklardan başlayarak, aynı gramer unsurlarının fonksiyonel analizlerine doğal bir geçiş olmuştur. Bu hepimizin çocukluğumuzda okulda öğrendiğimiz sözdizimidir: yani, yazı dili, fonksiyonel yönü ile resmi gramerdir.

1. Basit Tamlama (Simple Qualification)

En basit sözdizimi gelişmesinde, yapı kendisinden önce kullanılan bir tek tamlama kelimesi ile, bir isimden önce bir sıfatın (büyük adam) örneğinde olduğu gibi veya bir fiilden önce bir ismin veya zamirin (adama baktım, adamı gördüm) örneğinde olduğu gibi elde edilir. Bu aşamadan başka, iki çeşit tamlama daha vardır ki, biz bunlara, zincirleme tamlama ve genişletilmiş tamlama diyoruz.

2. Zincirleme Tamlama (Series Qualification)

Daha önce yukarıda bahsedilen, zarf-sıfat-isim zincirleme tamlamasında olduğu gibi, bu tamlamada, tamlayanlar birbirlerine bağımlıdır. Türk yazı dilinde bu tip tamlamalar çok kullanılır. Bu tip tamlamalar zaman zaman çok karmaşık olmalarına, birbiri ardından 5 veya 6 terimden oluşmalarına rağmen, temel olarak, basit tamlamanın genişletilmiş şekilleridir. Biz ABCD zincirleme tamlamasında, AB elemanları, tamlayan ve yapı durumunda bir birim oluşturduklarında, kendilerinden sonra gelen C elemanında tek bir tamlama durumunu ortaya koyarlar ve bu ABC zincirleme tamlamasının sonunda D elemanı da tamlanmış olur. Bunun tipik bir örneğini yazı dilinden alınmış şu cümle ile gösterebiliriz. "Beni unuttuklarının farkında oldular" -İngilizcesi- "They realized that they had forgotten me", sözdizimi yapısının özelliği içinde her kelime, kendisinden sonra gelen kelimeyi tamlamıştır, kelimelerin birbirleri ile olan doğal geçişleri, belirtili akuzatif, genitif ve lokatif son ekleri ile başarılı bir şekilde gösterilmiştir. Herhangi bir dildeki günlük konuşmalarda dahi, bu kadar uzun zincirleme bir tamlamanın kolayca yapılamayacağı aşikârdır.

3. Genişletilmiş Tamlama (Multiple Qualification)

Bu tip tamlamada, tamlanan , birbirleriyle ilgisi olmayan iki veya daha fazla eleman ile tamlanır. Örnek olarak: bir isim, iki ayrı sıfat tarafından veya bir fiil, özne ve nesne ile tamlanır. Tamlayanların sırasını yönlendiren temel, basit bir şekilde ifade edilir, eğer bu durum teknik olarak yapılmazsa, tamlayanın, tamlananın anlamını sağlayan en yakın tamlayan olduğunu söyleyebiliriz. Burada karşımıza önemli olan Semantik gruplama (Anlambilim) çıkar, fakat şu anda çalıştığımız konu içinde, buna giremeyiz. İki çeşit genişletilmiş tamlama vardır. Belirtili ve belirtisiz tamlama.

(a) Belirtili Tamlama

Bu tip tamlamada tamlayıcı yalnız kökü değil, köke yakın tamlayıcı ile beraber tüm grubu tamlar. Bu durum bir örnekle açıklanabilir. Mesela "Yağmurlu bahar havası" cümleciğinde "yağmurlu" kelimesi tamlayıcı olarak tüm grubu yani "bahar havası" nı tamlamaktadır. Bu sistemin, yukarıda açıklanan zincirleme tamlamanın tersi olduğuna dikkat edilmelidir. Daha önce de söylendiği gibi, birbirleriyle ilgili ABCD zincirleme tamlamasında ilk 3 eleman ABC, D'yi tamlayan bir bütün oluştururlar. Diğer yandan bu tamlama sistemiyle tamlayıcıların oluşturduğu gruplar en son tamlanan üzerinde birleşir, bu nedenle 4 elemanın oluşturduğu tamlamada en uzak tamlayıcı olan A bütün BCD grubunu belirtili hale getirir. Bu genişletilmiş tamlama şu basamaklardan oluşmaktadır.

D arkadaşlar 'friends'

CD mektep arkadaşları 'school friends'

B(CD) eski mektep arkadaşları 'old school friends'

A(B(CD)) babamın eski mektep arkadaşları 'my father's old school friends'

Bu tamlama basamaklarının oluşumu Türkçe sözdiziminde çok önemli ve geniş bir yer tutar ve ayrıca cümle grupları, kelime gruplarının düzenine ait bütün temel özellikler bundan türetilir. Türkçe'de bir cümlenin yapısı esas itibarıyla kendinden önce gelen tamlayıcılarla genişletilmiş bir fiil köküne dayanır. Oluşum safhasında izlenen basamaklar biraz önce "Arkadaşlar" isim kökünde belirtilen durumun tamamenaynısıdır.

D gönderdi 'he sent'

CD İstanbul' a gönderdi 'he sent to Stamboul'

B(CD) oğlunu İstanbul'a gönderdi 'he sent his son to Stamboul'

A(B(CD) tüccar oğlunu İstanbul'a gönderdi 'The mercant sent his son to Stamboul'.

Böylece fiilimsi kök cümlelerin temeli olduğundan ve kendisinden önce gelen kelimelerle tamlanarak genişletildiğinden kurallara uygun bir cümlede fiilin her zaman sonda olması gerektiği açıktır. Cümlelerin bir tamlayanlar ve tamlamalar serisi büyük ölçüde yapılan uygulamalara dayanmaktadır.

(b) Belirtisiz Tamlama

Bu tip tamlama sözdiziminde çok önemli bir yer tutmaz. Çeşitli tamlayıcıların bir diğerini kapsar görünmediği fakat kökü tek başına gösterdiği durumlar oluşur. "Appear" yani "görünmek" sözcüğünü burada özellikle kullanıyoruz, çünkü çoğu kez bu konu tam bir açıklıkla karşımıza çıkmaz. Açık olan bir durumda sıfatların kategorik sıralanmaların yardımıyla olan betimlemelerdir ki, bazen bu sıra tesadüfî bir durum yaratabilir. Bazı durumlarda dil kesin yerleşmiş bir sıraya sahiptir. Böylece durumlarda, tamlamanın belirtilimi, belirtisiz mi olduğu konusunda şüpheye düşmek olasıdır. Bu tür tamlamalar isimlerin, renk ve büyüklük gösteren sıfatlarda kullanıldığı tamlamalardır. Örnek: 'iri siyah gözler'- 'large black eyes'.

Sonuç

Burada sunulan görüşler, uzun yıllar Türk Dili Gramerindeki problemlere ve pek çok yaşanmış gözlemlere dayanmaktadır. Bunlar bir düşünce olarak kabul edilebilirler. Bu bakımdan, bu yazıda kısaca Türk Dili'nin Tamlama sistemini açıklamaya çalıştım. Sunulan görüşler, daha sonraki araştırmalara ve tartışmalara bir temel oluşturabilir.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Ömer Asım., **Gelişen ve Özleşen Dilimiz**, 2.bsm. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1970.
- BANGUOĞLU, Tahsin., **Türkçenin Grameri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara, 1990.
- ERGIN, Muharrem., **Üniversiteler İçin Türk Dili**, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.
- GENCAN, Tahir Nejat., **Dilbilgisi**, Gözden geçirilmiş 2.bsm. İstanbul Fen Fakültesi Döner Sermaye Basımevi, İstanbul, 1977.
- HATİBOĞLU, Vecihe., **Türkçenin Sözdizimi**, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1982.